

O starostlivosti o prírodu alebo o dosahovaní dobra

"Z týchto štyroch existujúcich prirodzeností (strom, zviera, človek, boh) sa dve posledné, ktoré jediné sú nadané rozumom, od seba líšia tým, že boh je nesmrteľný, človek smrteľný. Jedna z nich, totiž boh, dosahuje dobra svojou prirodzenosťou, druhá, človek, starosťou (cura)."

Seneca

P. Krchnák: On Care of Nature or Achievement of Good. Život. Prostr., Vol. 33, No. 6, 291–293, 1999.

To think about care of nature keeps me my worry that in our relation to nature does not prevail carelessness, apathy, damage, destroy or inadequate interference and regulation but more preferably care as help providing the needs as well as non-interference and keeping in peace. People should care of nature voluntarily, they should be attentive and respectful and thus protect it, while the state ought to protect nature mainly by legal rules. So people ought to protect nature taking care of it and state ought to care of nature protecting it. And all this in such a way that nature makes possible the living for our future generations. The care of nature analogical to parental care can be reached by ecological education mainly of adults and responsible people, as the positive examples attract. Such as parental care is the good for children, man's care of Nature (our Mother-Earth) provides not only the good for it but also the good for its children – our future generations. The care of Nature is analogical to children's care of their human parents. Parents need from their children not only love, respect, goodness, help etc. but perhaps mainly keeping in peace. Similarly Nature needs first of all non-interference. Only in this way we become real men.

K uvažovaniu o starostlivosti o prírodu by nás (možno) mala viesť naša starosť o ňu. Lebo starosť je "bytie pobytu" (M. Heidegger) a pobyt (Da-sein) jestvujúcim, ktorému v jeho bytí ide o toto bytie samo.

Existenciálna interpretácia "starosti" ako "bytia pobytu" je ontologická konštrukcia vyrastajúca z predontologického sebvýkladu pobytu. V jednej starej bájke je tento sebvýklad pobytu obsiahnutý takto:

"Když se jednou Starost brodila přes řeku, uviděla jiloviště: zamyslela se, vzala kus hlíny a začala jí hníst. Když přemítala o tom, co vytvořila, objeví se Jupiter. Starost ho prosí, aby dal ztvárněnému kusu hlíny ducha a Jupiter jí vyhoví. Když však chtěla svému výtvoaru dát své vlastní jméno, Jupiter to zakázal a trval na tom, že musí dostat jméno po něm. Zatímco se Starost a Jupiter přeli, zdvihla se i Zem (Tellus) a žádala, aby výtvoaru dali její jméno, vždyť přece ona mu dala kus svého těla. Obrátili se tedy na Saturna, aby je rozsoudil, a ten spravedlivě rozhodl takto: "Ty, Jupitero, jelikož jsi mu dal ducha, dostaneš,

až zemře, zpátky jeho ducha; ty Země, protože's dala tělo, dostaneš tělo. Poněvadž to však byla Starost, kdo tuto bytost začal hnísti, nechť jej má ona v moci za života. Co se pak týče vašeho sporu o jméno, nechť se jmenuje člověk (homo), ježto je uhněten z hlíny (humus)" (Heidegger, 1996).

Toto predontologické svedectvo vidí "starosť" ako to, čomu človek po celý život patrí, čo ho má "v moci za života", čo ho drží, vládne mu, pokiaľ bude vo svete. Nám teraz pôjde o ontické chápanie "starosti", a to nielen v zmysle "obavy" či "ustaranosti", ale najmä ako "úzkostlivého snaženia", "oddanosti", a najmä "starostlivosti". Lebo práve "starostlivosť" sa popri "ochrane" najčastejšie vyskytuje ako charakteristická dimenzia žiaduceho vzťahu človeka k prírode, a teda aj ako cieľ ekologickej výchovy (i vzdelávania). (Aj keď skôr vzdelávaním vychováваме ako výchovou vzdelávame, predsa vzdelávanie ešte nie je vychovávaním, vzdelaný človek ešte nemusí byť aj vychovaným. Sokratovo presvedčenie, že ten, kto vie, čo je

dobro, nemôže byť zlý, že poznanie je cnosť, zrejme nemá všeobecnú platnosť. Od toho, že vieme, čo je byť dobrým, je ešte predsa len príďaleko k tomu, aby sme aj takými boli. K tomu možno dospieť len prostredníctvom výchovy. Ak sa vzdelávanie viaže na "matie" vedomostí, tak vychovávanie je späťe s bytím človeka, s existenciou. Výchova vždy smeruje k tomu, aby vychovávaný nejakým bol, resp. sa stával.)

Ochrana prírody a starostlivosť o ňu tvoria v rámci ekologickej výchovy jednotu, nemožno ich od seba oddeľovať. Ale v oblasti legislatívy je to možné, ba žiaduce a akcentuje sa tam jednoznačne "ochrana" prírody, lebo ako účel zákona sa vždy vyjadrujú hodnoty, ktoré majú byť chránené. Zákony o prírode teda upravujú jej ochranu, stanovujú právnu povinnosť, právnu zodpovednosť v oblasti ochrany atď. "Starostlivosť" je pre právo pojmom nezaujímavým. Svedčí o tom napríklad aj koncepcia všeobecnej časti českého zákona o životnom prostredí "Zákon pro přežití" (1994), v ktorej o starostlivosti či starosti o životné prostredie niet ani zmienky.

Ale zachráni našu nádej na prežitie "len" – hoci i tie najlepšie – zákony? Spasí nás "len" ochrana prírody vynútená zákonmi? Ochrana je vždy ochranou niekoho alebo niečoho pred niekym alebo niečim, a teda vždy je aj proti niekomu alebo niečomu. Vždy má výraznú negatívnu dimenziu. Preto nie je v pravom slova zmysle ani možná výchova (len) k ochrane prírody. Výchova by mala smerovať k niečomu výsostne pozitívnemu. Túto podmienku spĺňa starostlivosť, ako bytostne zainteresovaný vzťah človeka k svojmu bytiu. Mať starosť, byť starostlivým či starať sa o prírodu, je v konečnom dôsledku, a teda aj predovšetkým, starosťou o človeka a možnosť jeho existencie v budúcnosti.

Ekologická výchova by mala v človeku rozvíjať sklony k ochrane prírody (motivované aj zákonmi) a viesť ho k utváraniu potreby starostlivosti o ňu a jej ochranu. Mala by byť pre človeka cestou od ochrany k starostlivosti, k tomu, aby dokázal ochraňujúcu prírodu sa o ňu starať a starať sa o ňu aj ju ochraňovať. (Štát je príkladom ochrany prírody zákonmi, teda stará sa ochraňujú.) Aby starostlivosť ochranou prerastala v ochranu starostlivosťou. Lebo tak, ako ani starostliví ľudia neochráni prírodu bez jej náležitej právnej ochrany (zákonmi), rovnako ani jej ochrana nie je možná bez starostlivých ochranárov (ochrancov). Zatiaľ čo "ochrana" má už tradične nielen svoj objekt (prírodu), ale aj subjekt – "ochranárov" či "ochrancov" (tento termín sa vyskytuje aj v názvoch od "krúžkov" na základ-

ných školách až po celé hnutia), tak pre ľudí starajúcich sa či starostlivých sa dosiaľ nestretávame (analogicky) s adekvátnym názvom, ako napr. "starostlivec" a toľž "ochraňujúci starostlivec" (obdoba "starostlivého ochrannára, ochrancu"). A to ani napriek tomu, že ochrana je viac implikovaná v starostlivosti ako naopak.

"Starostlivec" (i o prírodu) je človek, ktorý sa dobrovoľne stará, je starostlivým, aj keď to nemá na starosti. Ale čo sa zvyčajne rozumie "starostlivosťou"? Týmto slovom, domnievam sa, pôvodne sa mienilo to, čo robí rodiča dobrým. Matka a otec sú dobrými rodičmi len keď starostlivo vychovávajú svoje deti, keď ich nielen ochraňujú, pomáhajú im či opatrujú ich, ale keď im dávajú, poskytujú potrebné na ich ľudskú existenciu, keď predovšetkým neodmietajú, doprajú (si) lásku deťom i detí. Takýto rodičia si vykonávajú im "zverené", a preto sú aj spravodliví (dávajú deťom, čo im patrí). Lebo nielen deti sú pozhnaním pre svojich rodičov, ale aj rodičia by mali byť pozhnaním pre svoje deti. Možno práve v zmysle spomienky Milana Rúfusa (1996) na svoje detstvo, že "mama, to bol náš každodenný chlieb, otec bol sviatok".

Lenže ani najstarostlivejší rodičia neochráni svoje deti napríklad pred niektorými chorobami alebo pred prípadným ubližovaním (napr. z rasových dôvodov) len a len svojou starostlivosťou, môžu to dokázať iba s pomocou lekárov (lekárskej starostlivosti) či štátnych inštitúcií a orgánov (školy, polície, súdov, prokuratúry).

Starostlivosť rodičovská však nemôže nebyť zasahovaním do života detí, ale "sféra" zasahovania sa postupne (v rámci ich ontogenézy) znižuje na úkor "sféry" nezasahovania. Analogicky, ale v opačnom smere, môžeme hovoriť aj o zasahovaní/nezasahovaní detí voči rodičom. Ale prečo to tu teraz spomínáme? Nemali by sme azda hovoriť výlučne o starostlivosti ľudí o prírodu? Azda starostlivosť robí človeka dobrým (aj) voči prírode? A je vôbec vhodné používať túto (etikú) kategóriu na označenie určitého vzťahu človeka (aj) k prírode? Či sa "dobro", "dobrota" človeka kriteriálne neurčuje výlučne vzťahom k iným ľuďom, a to cez lásku, úctu, milosrdenstvo, súciti, ohľaduplnosť, pomoc, toleranciu atď. atď.? Naozaj by sme mohli takto opytovaním sa – pochybovať. Myslím si ale, že "dobrým" človeka robí v súčasnosti – pre budúcnosť – nie(len) úctivý, láskavý atď. vzťah k iným ľuďom, ale aj – a predovšetkým – k iným živým bytostiam a prírode (svetu) vôbec. Lebo až vtedy je človek dobrý (i ľudský) voči iným ľuďom. Zijeme totiž v čase straty istoty budúcnosti, či budúcnosť

"Život mě přesvědčil, že člověk své naplnění nachází sebezpřekračováním, né sebezahlobáním. Sebe nacházím, když sebe zapomínám v zaujetí pro něco dobrého, krásného, čistého. Proto úcta k životu a integrity celku."

Erazim Kohák: Zelená svatozár, s. 157

vôbec bude. Prvýkrát v dejinách závisí možnosť existencie budúcich generácií od spôsobu našej existencie, nášho tu a teraz bytia, nášho vzťahu k prírode. Stále by mali platiť slová A. Schweitzera (1991), že *“dobré je život zachovávať a životu napomáhať. Zlé je: život hatiť a ničiť. Mravní sme, ak sa dokážeme zbaviť posadnutosti svojím, odložiť cudzotu voči iným a všetko, čo iní prežívajú okolo nás, spolu-prežiť, spolupretrpieť. Takto nájdeme svoju vlastnú, nestratiteľnú, stále sa rozvíjajúcu a orientujúcu mravnosť; až vtedy sa stávame skutočnými ľuďmi”*. A to nielen život ľudský. Lebo *“žádný z rozdílu mezi člověkem a jeho mimolidskými bližními není morálně relevantní. Žádný neopravňuje nadřazenost a diskriminaci”* (Kohák, 1998). Mnohí myslitelia (napríklad L. N. Tolstoj, A. Schweitzer, K. Lorenz, E. Kohák atď.) poukazujú na to, že od zlého (krutého, bezcitného atď.), neľudského správania sa voči zvieratám, je iba krôčik k rovnakému správaniu sa voči ľuďom. A nie(len) naopak. Pri výbere kata, napríklad, má medzi uchádzačmi zvyčajne prednosť ten, kto sa môže preukázať záľubou v týraní a zabíjaní – zvierat. Lebo kat vždy je, má byť a ostane vrahom, zabijakom – aj keď vraždí, zabíja po práve – opravuje. Potom ale ochrana zvierat pred týraním a zabíjaním, resp. prírody pred poškodzovaním a ničením, je vlastne ochranou spoločnosti pred ľuďmi potenciálne schopnými týrať, zabíjať, poškodzovať, ničiť – i ľudí. A tak zákony na ochranu prírody sú vlastne zákonmi na ochranu spoločnosti. A. Schweitzer oprávnené a priam prorocky hovorí, že *“člověka je nutno konečně přesáhnout dorozuměním, duchovním (etickým – pozn. P. K.) spojením s celou přírodou”* (Prieur, 1994). A *“až vtedy mravnými sme ... až vtedy sa stávame skutočnými ľuďmi”* (Schweitzer, 1991).

Ak teda dobro (ľudskosť) človeka voči prírode robí ho dobrým (ľudským) i voči ľuďom, budúcim generáciám a nie(len) naopak, potom môže byť starostlivosť rodičovská, ale i detí voči rodičom, inšpirujúcou aj pri analýze starostlivosti ľudí o prírodu či voči prírode (i naopak). Pritom sa ponúka k dvojici *“matka – dieťa”* analógia v podobe *“Príroda (Matka Zem) – ľudia”*. Sme naozaj prirodzené deti Prírody ako starostlivej Matky Zeme, poskytujúcej nám všetko potrebné k žitiu. Odhliadnuc od vývoja našich vzťahov s Prírodou, je v súčasnosti táto naša Matka už nielen relatívne (k nášmu veku) starou, ale aj zrobenou, zodratou *“včaka”* nám, a teda potrebuje našu starostlivosť, analogickú ako naši ľudskí rodičia. Ale akú podobu by mala mať táto naša starostlivosť? Rodičia zrejme od nás najväčšmi potrebujú, aby sme ich mali v láske, úcte, добрote atď., aby sme im vlastným životom nerobili starosti, nespôsobovali bolesť a utrpenie, aby sme boli pri nich a s nimi v každej núdzi, vypočuli ich i vyslyšali, ochránili ich pred nebezpečenstvom, posilnili ich v slabosti, aby sa s dôverou vždy mohli na nás spoľahnúť, aby sme im takpovediac *“vra-cali”* ich starostlivú výchovu. Ale azda to najpotrebnejšie

je, aby sme ich zbytočne neznepokojovali, aby sme ich nechali na pokoji, či presnejšie, dali, dopriali im pokoj.

A nepotrebuje azda aj Príroda od nás práve najmä (mať) pokoj, nezasahovanie? Nie je takáto podoba starostlivosti ľudí o Prírodu dosahovaním práve toho dobra, ktoré v súčasnosti najviac *“potrebuje”* nielen ona, ale i ľudia? Ale ako dosiahnuť toho, aby sme dokázali byť nielen starostlivými rodičmi, ale aj takými starostlivými deťmi? A to nielen voči svojim ľudským rodičom?

Rozvíjanie starostlivosti (v nás) sa môže okrem rodičovskej výchovy či výchovy k rodičovstvu, realizovať najmä v procese ekologickej výchovy. Pritom platí, že slová hýbu, ale príklady tiahnu. Ale až spoločenská klíma umožňuje, alebo aj zabraňuje, ekologickej výchove byť účinnou. Lenže, ak *“dnes”* nám bude otázka výchovy k starostlivosti o prírodu, a to – možno paradoxne – predovšetkým dospelých (a nie-len detí) a zodpovedných (majúcich *“na starosti”*) ľahostajnou, tak možno už *“zajtra”* bude pre neriešiteľnosť zbytočnou. Výstižne nám túto časovú tieseň možnosti záchrany nádeje na prežitie pripomína H. Skolimowski: *“alebo 21. storočie bude storočím ekologickým, alebo 22. storočie nebude vôbec”*. Ale *“ekologizovať”* storočie možno len prostredníctvom ekologizácie človeka, ktorá je zároveň aj jeho humanizáciou (Krchnák, 1994). Lebo kto má starosť o Prírodu a je starostlivým voči nej, ten má zároveň starosť o ľudí, o človeka ako druh, o jeho život, o jeho prežitie.

Ak rodičovská starostlivosť je dobrom pre deti, resp. ak sa starosťou rodičov dosahuje dobro ich detí, tak potom starostlivosťou ľudí o Prírodu (našu prirodzenú Matku – Zem) sa dosahuje dobro aj pre jej deti – naše budúce pokolenia.

A až na tejto ceste (starosti) k dobru sa stávame skutočnými ľuďmi.

Príspevok bol vypracovaný ako súčasť grantovej výskumnej úlohy VEGA číslo 1/62714/99, ktorú rieši autor na KSV FEE TU vo Zvolene.

Literatúra

- Heidegger, M., 1996: Bytí a čas. Praha, p. 227.
 Kohák, E., 1998: Zelená svato:zář. Kapitoly z ekologické etiky. Praha, p. 43.
 Krchnák, P., 1994: Ekologizácia je humanizácia. Vedecké a pedagogické aktuality, TU Zvolen, 5, 48 pp.
 Prieur, J., 1994: Duše zvířat. Praha, p. 170.
 Růfus, M., 1996: Epištoly staré a nové. Bratislava, p. 143.
 Schweitzer, A., 1991: Bázeň před životom. Filozofia, 9, p. 569.
 Zákon pro přežití, 1994. Koncepcie obecné části nového zákona o životním prostředí. Praha, 91 pp.

**PhDr. Peter Krchnák, CSc. (1947), vedúci katedry spoločenských vied Fakulty ekológie a environmentalistiky TU Zvolen, Masarykova 24, 960 53 Zvolen.
 E-mail: krchnak@vsld.tuzvo.sk**